

Dr hab. Klaudia Koczur-Lejk, prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Humanistyczny
Instytut Literatury i Nowych Mediów

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego (6)		
Wpłynęło do WF	13 -01- 2020	Załączniki
Wpł. do jedn. org.	Data	Symbol
Znak sprawy		

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Katarzyny Cupały**

**IDEALIZACJA. ELITARYZM. REWOLUCJONIZM. DEREALIZACJA.
RÓŻNE POSTACIE BUNTU WOBEC RZECZYWISTOŚCI W TWÓRCZOŚCI
I POSTAWACH SPOŁECZNYCH JULIUSA ZEYERA, JIŘEGO KARÁSKA ZE
LVOVIC, STANISLAVA KOSTKI NEUMANNA I LADISLAVA KLÍMY
(Wrocław 2019, ss. 271)**

Celem rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem naukowym prof. Libora Martinka jest ukazanie kryzysu wartości człowieka przełomu XIX i XX wieku na materiale twórczości fikcjonalnej i niefikcjonalnej wybranych czterech autorów czeskich. Znaleźli się wśród nich: Julius Zeyer zaliczany do Lumírowców, a także neoromantyków czy dekadentów końca wieku XIX, Jiří Karásek ze Lvovic główny przedstawiciel czeskiego dekadentyzmu, Stanislav Kostka Neumann – jedna z większych czeskich osobowości twórczych przełomu wieków oraz pisarz i filozof Ladislav Klíma. Założenia dotyczące wyboru pisarzy, których twórczość poddano analizie zostały uzasadnione i nie budzą sprzeciwu.

Treść dysertacji odpowiada tematyce określonej w jej długim, choć moim zdaniem, mało czytelnym tytule. Jak można przypuszczać, Autorka chciała w nim dokładnie określić problematykę pracy, jednak nadmierne nagromadzenie słów spowodowało, że jest on nieprecyzyjny. Wystarczyłoby, na przykład: *Różne postacie buntu wobec rzeczywistości (Julius Zeyer, Jiří Karásek ze Lvovic, Stanislav Kostka Neumann, Ladislav Klíma)*.

Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu zasadniczych rozdziałów z podrozdziałami, podsumowania, streszczenia w języku polskim i angielskim oraz bibliografii. Konstrukcja pracy jest logiczna i znajduje uzasadnienie w problematyce tematu. Proporcje między rozdziałami są właściwe, a ich nagłówki dają syntetyczny pogląd na rozważaną w nich treść. Każdy z rozdziałów rozpoczyna cytata pochodzący z dzieła omawianego autora, co świadczy o przemyślanej koncepcji pracy. Całość cechuje pragmatyzm naukowy.

Podstawę źródłową rozprawy stanowi literatura piękna – dzieła prozatorskie i poetyckie omawianych autorów, jak również literatura dokumentu osobistego – listy, wspomnienia, autobiografia, felietony, opisujące świat zewnętrzny, a jednocześnie koncentrujące się na wewnętrznych doświadczeniach ich twórców. Rozważania teoretyczne oparte zostały na licznych pracach naukowych, opublikowanych w Polsce i zagranicą. Autorka nie ogranicza się przy tym do opracowań *stricto* literaturoznawczych, trafnie operuje bogatą terminologią oraz wykazuje się odpowiedzialnością za przystępność i klarowność wywodu.

Warto podkreślić, że przytaczane w dysertacji cytaty obcojęzyczne pochodzące zarówno z tekstów źródłowych, jak i z literatury fachowej są każdorazowo opatrzone tłumaczeniem polskim. Znaczną część tego bogatego materiału przełożyła Autorka pracy, co należy docenić.

We *Wstępie* Doktorantka formułuje postulat badawczy, który stanowi cel jej dociekań naukowych: „udowodnienie, że motywy z twórczości wybranych czterech autorów i motywy z ich postawy społecznej odzwierciedlają ówczesny kryzys wartości europejskich” (s. 3). Podaje definicje pojęć *idealizacja*, *elitaryzm*, *rewolucjonizm*, *derealizacja*, do których przyporządkowuje twórczość poszczególnych autorów, kolejno: *Zeyera*, *Karáska*, *Neumanna*, *Klímy*. W dalszej części Autorka krótko streszcza zawartość poszczególnych rozdziałów dysertacji i wyjaśnia na jakich „filarach metodologicznych” oparła się dla zrealizowania swojego celu badawczego. Wybiera podejścia teoretyczne, które implikują oraz wspierają założenia jej rozprawy. W tym: badania praskich strukturalistów, wysuniętą przez Janusza Sławińskiego koncepcję biografii pisarza pojmowanej jako „dwuaspektowy proces jego instalowania się w kulturze literackiej”¹ czy metodę antropologiczną, w myśl której literatura traktowana jest jako specyficzny rodzaj społecznego i kulturowego dokumentu.

Końcowa część *Wstępu* zawiera spis kilku czeskich i polskich prac naukowych dotyczących omawianej w rozprawie epoki literackiej. Na zakończenie Autorka stwierdza, że

---

¹ J. Sławiński, *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, w: *Biografia – geografia – kultura literacka*, Wrocław 1975, s. 23.

jej dysertacja stanowi próbę obalenia następującego twierdzenia Katarzyny Fazan: „Nie tylko trudno uwierzyć w autentyczność wypowiedzianych na użytek publiczny treści literackich, również szeroko pojęta autobiografistyka, w tym także listy, stają się instrumentem autokreacji, gry z prawdą i szczerością – przestrzenią ujawniającą różne «tropy ja»” (s. 10).

Rozdział 1 pt. „Przełom XIX i XX wieku: Tło społeczne i historycznoliterackie” to teoretyczne rozważania skoncentrowane wokół pojęcia buntu. Autorka podaje różne ujęcia tego zjawiska, a następnie omawia główne kierunki rozwoju czeskiego modernizmu, jak indywidualizm czy dekadentyzm. Wspomina o jednym ze źródeł buntu modernistycznego w Czechach (walka o rękopisy), ale nie podaje ścisłej charakterystyki tego toposu, jego istoty i specyfiki. Również tło historyczne epoki zostało w moim przekonaniu potraktowane zbyt ogólnikowo.

W ostatniej części *Rozdziału 1* Doktorantka prezentuje krótkie życiorysy czterech wybranych autorów czeskich. Godne pochwały jest, że nie ograniczyła się do wypisania informacji biograficznych, lecz podjęła próbę ukazania różnic i podobieństw w zakresie ich podejścia do kwestii społeczno-obyczajowych.

Główny trzon rozprawy stanowią cztery kolejne rozdziały (2, 3, 4, 5) zawierające interpretację dzieł Zeyera, Karáska, Neumanna i Klímy. Autorka, wprowadzając odbiorcę do rozważań o twórczości danego pisarza, na początku każdego rozdziału podaje dotychczasowy stan badań nad jego dorobkiem, co również wskazuje na przemyślaną koncepcję rozprawy.

W *Rozdziale 2* pt. „Julius Zeyer (idealizacja)” Doktorantka omawia wybrane dzieła pisarza w kontekście pojęcia idealizacji, którą interpretuje jako jeden z freudowskich mechanizmów obronnych. Wiele miejsca poświęca ukazaniu antonimicznego sposobu kreacji bohaterów przez pisarza (postawa idealna – postawa niemoralna). Autorka dokonuje ciekawych interpretacji i wysuwa interesujące wnioski, ale popada w schematyzm analityczny. Każdy bohater charakteryzowany jest w ten sam sposób (motywacja społeczna, motywacja psychologiczna, motywacja fantastyczna, motywacja konstrukcyjna, itp.), co, muszę przyznać, jest dla czytelnika dość nużące.

W ostatnim podrozdziale zostały poddane analizie wybrane listy Zeyera (do Marii Kalašovej i jej siostry Klementiny), które odzwierciedlają jego poczucie osamotnienia, frustracji i braku akceptacji wobec otaczającej rzeczywistości. Jako że pisarz prowadził bogatą korespondencję, Autorka mogła sięgnąć również po listy skierowane do innych osób, wówczas sformułowane wnioski byłyby bardziej reprezentatywne.

Rozdział 3 pt. „Jiří Karásek ze Lvovic (elitaryzm)” zawiera interpretację utworów poetyckich i prozatorskich twórcy w odniesieniu do stworzonej przez niego wersji elitaryzmu,

zgodnie z którą „nadrzędną społecznie grupę uprzywilejowanych powinny tworzyć osoby wykluczone, przede wszystkim ze względu na ponadprzeciętną wrażliwość i odmienną orientację seksualną” (s. 86).

Ostatni podrozdział Autorka poświęca na ukazanie narcyzmu, poczucia odosobnienia i nonkonformizmu Karáska ujawniających się w jego listach i wspomnieniach. Prezentacja materiału, dobór i analiza tekstów jest ciekawa i wartościowa.

W *Rozdziale 4* pt. „Stanislav Kostka Neumann (rewolucjonizm)” zostały zinterpretowane wybrane wiersze Neumanna przez pryzmat pojęcia rewolucjonizm. Doktorantka przekonuje, że twórczość poety pozostawała pod silnym wpływem socjalizmu i anarchizmu. Jest to zasadne tym bardziej, iż autor akcentował konieczność gwałtownych zmian, które miały uchronić społeczeństwo przed upadkiem i deprecjacją.

W ostatniej części rozdziału został zaprezentowany obraz Neumanna wyłaniający się z jego zbioru wspomnień. Poznajemy go jako człowieka z jednej strony introwertycznego, tęskniącego za odosobnieniem, z drugiej zaś uwielbiającego przebywać w centrum wydarzeń, będących punktem zwrotnym w historii.

Rozdział 5 pt. „Ladislav Klíma (derealizacja)” zawiera interpretację twórczości Klímy pod kątem derealizacji, czyli „zagubienia w koszmarnym śnie, fragmentacji rzeczywistości, popadania w meandry własnej psychiki” (s. 208).

Jak przekonuje Doktorantka, w utworach Klímy sen i choroba psychiczna występują w ścisłej współzależności. Zwraca też uwagę na komizm jego utworów, który przeplata się z grozą.

Poza analizą dzieł Klímy Doktorantka ukazuje postawę życiową pełnego sprzeczności twórcy na podstawie jego krótkiej autobiografii i felietonów.

Kolejne partie rozważań analitycznych w poszczególnych rozdziałach wieńczą refleksyjne, syntetyzujące uogólnienia ugruntowujące moje przekonanie o dojrzałości badawczej Autorki dysertacji.

W *Podsumowaniu* Doktorantka w sposób zwięzły, ale treściwy i przejrzysty zsumowuje wnioski z kolejnych rozdziałów. Autorka przeprowadza interesujące paralele między poszczególnymi autorami. Brakuje mi jednak wyraźnego odniesienia się do zanegowanej w ostatnich zdaniach wstępu konstatacji Katarzyny Fazan.

Bibliografia poza tekstami źródłowymi zawiera ponad 200 pozycji literatury przedmiotowej w tym artykuły i publikacje książkowe. Autorka wykorzystała również słowniki, encyklopedie oraz informacje pozyskane w Internecie.

Opracowania zostały dobrane w sposób uzasadniony tematem pracy i poświadczają erudycyjne przygotowanie Doktorantki do badań w zakresie podjętej przez nią problematyki.

Strona techniczna rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Maszynopis jest prawie bezbłędny, sporządzony z dużą starannością. Tylko sporadycznie pojawiają się literówki (s. 3 społeczne zamiast społecznej, s. 36 białogłową zamiast białogłową) czy inne błędy (Wschodni rocznik humanistyczny zamiast Wschodni Rocznik Humanistyczny (s. 31); odnośnie zmian zamiast odnośnie do zmian (s. 147); panowania Otto von Bismarcka zamiast Ottona von Bismarcka (s. 209).

Pozwolę sobie jeszcze na inne drobne uwagi:

- s. 28, Autorka wymienia polskiego tłumacza utworów Zeyera Zenona Przesmyckiego, a następnie, cytując jego słowa, pisze: „Miriam uznał poetycko...”. Powinna wcześniej zaznaczyć, że Przesmycki posługiwał się pseudonimem „Miriam”, ponieważ czytelnik może nie wiedzieć o kogo chodzi;
- w niektórych miejscach tekst należałoby uzupełnić o dodatkowe informacje:
  - s. 28, „ Aby zrealizować ten cel, członkowie Lumíra tworzyli teksty inspirowane dziełami zagranicznymi” Nasuwa się pytanie: jakimi dziełami?;
  - s. 30, „Autorka [...] obaliła pewne przekłamania dotyczące przeszłości pisarza”. O jakie przekłamania chodzi?;
- s. 144, po raz drugi w tekście pracy pojawia się postać Marii Kalašovej, należałoby nadmienić, choć w przypisie, że chodzi o tę samą osobę, o której była już w mowa przy okazji omawiania korespondencji Zeyera;
- w bibliografii brak pozycji: M. Bobrownicka, *Studia nad twórczością Juliusza Zeyera*, Kraków 1959;
- w przypisach nie trzeba powtarzać tytułów wcześniej cytowanych dzieł, wystarczy *op.cit.* lub *dz. cyt.* i podanie strony.

Konkluzja

Przedstawione wyżej uwagi i spostrzeżenia krytyczne nie umniejszają walorów naukowych ani poznawczych rozprawy. Wskazują na możliwość pogłębienia zakresu oraz treści problematyki zawartej w recenzowanej pracy, nie podważają dokonanych przez Doktorantkę ustaleń.

Stwierdzam, iż przedłożona do oceny rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki i interesujący wkład do studiów literaturoznawczych oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Z przekonaniem wnioskuję zatem o dopuszczenie mgr Katarzyny Cupały do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Alina 10a 155

Szczecin, 5 stycznia 2020 r.